

INTERVJUUD EESTI PÕLEVKIVIMAARDLA ELANIKEGA (LÜHIKOKKUVÕTE)

Põlevkivi kasutamise sotsiaalse mõju hindamisel kasutati lisaks Statistikaameti andmebaaside ja Ida- ja Lääne-Virumaal korraldatud sotsiaaluuringute tulemuste analüüsimisele käesoleva arengukava koostamise töörühma kaasatud sotsioloogi poolt korraldatud sotsioloogilisel kvalitatiivmeetodil põhinevate uuringute - süvaintervjuude ja fookusgruppide tulemusi. Kokku viidi läbi 16 süvaintervjuud, milles osalesid Ida- ja Lääne-Virumaa kohalike omavalitsuste juhid (4 intervjuueeritavat), Ida- ja Lääne-Virumaa riigiasutuste ametnikud (2), tööhõive- ja kutsehariduse spetsialistid (2), põlevkivi kaevandamise ja töötlemisega tegelevate ettevõtete spetsialistid (5), kolmanda sektori organisatsioonide esindajad (3). Neljas fookusgruppide uuringus osalesid Maidla, Mäetaguse, Rägavere valdade ja Ubja küla elanikud (kokku 43 osalejat). Intervjuerimisel kasutati poolstruktureeritud raamküsimustikke mille struktuur varieerus vastavalt intervjuueeritavate ja fookusgruppides osalejate profiilile. Järgnevalt esitatakse lühikokkuvõtte intervjuueeritavate vastustest mõnede raamküsimustikes sisaldunud olulisematele küsimustele.

Ida-Virumaal on juba mitmeid aastakümneid tegutsenud allmaakaevandused ja karjäärid. Milliseid probleeme on see elanike heaolule põhjustanud?

Probleeme, mis häirivad elanike heaolu, on aastate jooksul olnud suhteliselt palju. Kaevandustegevus karjäärides põhjustab tolmu, müra, lõhkamisest õhkupaiskuvaid kahjulikke keemilisi ühendeid ja purustusi, vibratsiooni ning joogivee kadumist kaevudest. Toimivate allmaakaevanduste tegevus kahjustab elanike heaolu samuti mitmel erineval moel (lõhkamistegevuse kahjulikud mõjud, hoonete vajumine, kaevandusventilaatorite müra ja saaste jms.), kuid tõsisemad probleemid ilmnevad paljudel juhtudel alles siis, kui kaevetegevus on lõppenud ja kaevandused on suletud. Rohkesti on esinenud probleeme joogivee saastumisega, maapinna vajumisega, hoonete ja ehitiste vajumisega ning metsakahjustustega.

Tsitaat intervjuust: „Põlevkivi kaevandamise aladel on põhjavee režiim rikutud, vett tuleb tuua tsisternidega või on rajatud tsentraalvee süsteem. See probleem on üleval Illuka, Mäetaguse, Vaivara, Kohtla-Nõmme valdades. Majapidamiste kaevudest on vesi kaevandamise tõttu kadunud. Lõhkeainete jäägid ja masinate lohakas käitlemine reostavad kaevandusvett ja seeläbi veekogusid. Samuti põlevkivikeemiatehased. Purtsu jõkke voolab Kiviõli suletud kaevandusest maa-aluse trassi kaudu kaevandusvesi, samuti settebasseinide vesi Kohtla-Järve tuhaväljadelt, reostades Purtsu jõge. Allmaakaevanduste kohal kostab maa seest müra, maa peal mürisevad ventilaatorid. Maa vajumine, liigkuivamine ja liigniiskumine.”

Ka põlevkivi töötlemisettevõtted saastavad keskkonda, levitades ebameeldivat haisu.

Tsitaat intervjuust: „Põlevkivist õli utmine reostab oluliselt õhku ja on kahjulik inimeste tervisele ja meeleolule isegi siis, kui see reostus ja kaasnev hais peaks vastama mingitele praegu kehtivatele piirnormidele. Need inimesed mujalt Eestist, kes on seda haisu Kohtla-Järvel, Kiviõlis ja ümbruskonnas kasvõi korra kogenud, peaksid mõtlema, kas nad sooviksid pidevalt selle mõju all elada. Vastus on tõenäoliselt eitav. Kuid miks peaksid sel juhul seda kannatama kohalikud inimesed?”

Milliseks Te hindate kohalike elanike terviseprobleeme?

Nii Lääne- kui Ida-Virumaa elanikud, kes elavad kaevanduspiirkondades või nende läheduses, märgivad elanike sagedasi tervisehäireid ja haigestumist. Inimeste puhul märgitakse sagedast haigestumist pahaloomulistes kasvajatesses ja kroonilisi hingamisteede haigusi. Hingamisteede haigused on iseloomulikud ka lastele, kelle haigestumine on kaasa toonud tüsistusi – viinud astma väljaarenemiseni. Fookusgruppide uuringutes märgiti korduvalt kohalike elanike varajast suremust,

eriti pahaloomulistesse kasvajatesse. Seda eriti meeste puhul, kes on pikka aega kaevandustes või põlevkivi ümbertöötlemisettevõtetes töötanud.

Tsitaat fookusgrupiuringust: „*Neist meestest, kes siia kaevanduse kõrvale elama jäid, suri enamus vähki, lapsed aga kõhivad ja tatistavad meil kogu aeg.*”

Tsitaat intervjuust: „*Keskkonna saaste on mõjunud ka inimeste tervisele. Olen ise sündinud 1966 Kohtla-Järvel. Sel ajal töötas veel põlevkivikeemia kombinaat ilma korstnate filtriteta. Mis sealt õhku paisati, on ju tavaelanikele teadmata. Ja sellest ei ole ka palju räägitud, et 1960-datel oli hulgaliselt väärsünde. Minul on veel hästi läinud, sest vist olen pealtnäha normaalne inimene.*”

Kas kohalikud elanikud on põlevkivimaardla piirkonnast lahkunud kaevealade kahjuliku mõju tõttu?

Kaevanduste ja karjäärade rajamise algusaastail oli elanike lahkumine kodukohast pealesunnitud võimalus, sest mitmed elupiirkonnad (külad) jäid plaanitud karjääridele ette.

Tsitaat fookusgrupiuringust: „*Miks me peame pidevalt tõestama, et siin on meie kodu ja me tahame oma kodukohas turvaliselt edasi elada?*”

Hiljem, taasiseseisvumise ajal, püüdsid kohalikud elanikud arendada põllumajandust, kuid saastatud elukeskkond on seadnud mitmeid tõkkeid – maapinna saastatus ja vajumised, rikutud veerežiim jms. Karjäärade rekultiveeritud alad ei sobi põllunduseks rikutud veerežiimi ja rikutud maaviljakuse tõttu. Põlevkivimaardla piirkondade kohalikud omavalitsused on püüdnud sh. ressursimaksu toel piirkonda jätkusuutlikumaks ja elanikule keskkonnasõbralikumaks muuta, kuid uute kaevealade laiendamine võib tehtu „nullida”.

Tsitaat intervjuust: „*Ida-Virumaal on loobutud juba nõukogude ajal selles mõttes, et säiliks kodukoht, loodus... Niikuinii kaevandatakse edasi...*”

Kohalike elanikkonna „sotsiaalne mälu” (läbielatud negatiivne kogemus ja häälestus kaevanduste vastu) ja hirm uute kaevanduste rajamise suhtes, võib elanike arvukust vähendada veelgi.

Tsitaat intervjuust: „*Eestlasi on juba aastakümnete kestel massiliselt Ida-Virumaalt lahkunud - halvenenud keskkonna ja venekeelse elanikkonna surve tõttu. Kaevanduste laiendamine annaks ka emotsionaalselt ränga hoobi. Kindlasti suur osa, eelkõige nooremaid inimesi plaaniks lahkumist.*”

Kuidas on kaevandustegevusest tulenevaid negatiivseid probleeme senini lahendatud?

Nii AS Eesti Põlevkivi kui kohalikud omavalitsused on investeerinud elanikele uute kaevude puurimisse ja tsentraalsete veetrasside rajamisse. Mitmetes „põlevkivivaldades” on AS Eesti Põlevkivi ja KOV sõlminud lepinguid või suusõnalisi kokkuleppeid elanikkonna probleemide lahendamiseks. Hoolimata sellest märgivad intervjuueeritavad, et lõhkamiste ajagraafikust ei peeta kinni ja lõhatakse suvalisel ajal, ka öösel. Mitmete probleemide – näiteks hoonete vajumiste ja purunemiste tekkes ei tunnista AS Eesti Põlevkivi oma süüd.

Tsitaat fookusgrupiuringust: „*Mul siin vajus laudasein poolenisti maa sisse. Kutsusin põlevkivimehed kohale. Nemad ütlesid, et see on teil kogu aeg nii olnud.*”

Millised peaksid olema kohalike elanike elukvaliteedi säilitamiseks rakendatavad kompensatsioonimehhanismid, et kaevetegevusest põhjustatud riske minimeerida?

Intervjuudes mainiti raamlepingu sõlmimist „põlevkivivalla” ja kaevandaja vahel, kus oleksid fikseeritud võimalikud kaevandustegevusega kaasnevad riskid kohaliku elanikkonna heaolule ja nende lahendamise meetmed ja vastutus

Tsitaat fookusgrupiuuringust: *”Kaevanduse rajamine toob eeldatavalt kaasa mõjupiirkonnas olevate kaevude kuivaksjäämise. Kaevandusloa andmine peaks tootjale sisaldama kohustust seda prognoosida ning toimetada kvaliteetse joogivee torustik vastavate majapidamiste õuele juba enne kaevude kuivaksjäämist või vee kvaliteedi halvenemist. Kahjuks esineb isegi praegu arendatavate kaevanduste puhul näiteid, kus inimesed on pool aastat joogiveest ilma ja peavad, müts peos, käima palumas veevarustuse sisseseadmist.”*

Tsitaat intervjuust: *„Riik peaks ette nägema keskkonnaprobleemide tekkimist ja planeerima põlevkivi hinna sisse need kulutused. Tuleb luua põlevkivi kaevandamise riski fond ja inimesed, kelle elukvaliteet saab kahjustatud, võivad sarnaselt sundvõõrandamisega, sellest elukohast loobuda ja saaksid samaväärsed elutingimused mujal. See oleks nende inimeste suhtes õiglane, sest kaevandusalade laiendamisel hakkame me elama Lääne- ja Ida-Virumaa elanike arvel ja keegi ei vastuta selle eest. Õigusriigis selliste olukorda tekkida lasta ei tohiks.”*

Põlevkivikaevandamisel on kohalike elanike hulgas aastakümnetega kujunenud negatiivne maine. Et inimeste suhtumist muuta, on koostatavas põlevkivi kasutamise arengukavas vaja ette näha sellised tõhusad ja selged kompensatsioonimehhanismid, mis kindlustaksid inimestele tekkivate kahjude kiire ja õiglase hüvitamise.

Tsitaat intervjuust: *„Kompensatsioonid peavad olema piisavad selleks, et maaomanik saaks ilma suurte sekeldusteta samaväärsed või paremad maad/majad mujal ümbruskonnas, kuhu kahjulikud mõjud ei ulatu. Kompensatsioonid peavad olema piisavalt kõrged ka selleks, et kaevandaja ei suhtuks kergekäeliselt maade/keskkonna rikkumisse kaevandatavatel aladel. Pole ju ka vaja, et elanikkond hakkaks olulisel määral lahkuma.”*

Kas kaevanduste olemasolu kohta võib märkida ka midagi positiivset?

Positiivset peaaegu ei märgitud, kui vaid seda, et see on venekeelse elanikkonna hõiveala ja seetõttu hoitakse venelaste tööhõivet „kunstlikult” üleval – kaevandustöötajad töötavad osalise tööajal. Tsitaat intervjuust: *„Asjaolu, et Virumaa maaomanike maa all lasub väärtuslik põlevkivi, on toonud neile kaasa ainult muret ja viletsust. Samas nii mõneski muus paigas maailmas oleksid nad seeläbi üsna rikkad.”*

Tsitaat fookusgrupiuuringust: *„Positiivne on see, et metsa eksinud seeneline leiab õige tee kätte kaevandusventilaatori kaugalekostva müra abil!”*

Kas uute kaevanduste rajamisega on võimalik lahendada Ida-Virumaa tööhõiveprobleeme, lahendada töötuse probleeme?

Enamiku intervjueritavate arvates on taoline lahendus kaheldav, sest vaevalt töötust kaevurit saab. Kaevandustes töötamine eeldab head tervist, eakad töölised seal hakkama ei saa, sest töö nõuab vastupidavust ja kaasaegse kaevandamistehnoloogia tundmist.

Kuidas on võimalik suureneva põlevkivi kaevandamise ja ümbertöötlemisega seotud tööjõuvajadust lahendada?

Samaaegselt Ida-Virumaa keskmisest kõrgema tööpuudusega on Ida-Virumaal tõsiseks probleemiks ka tööjõupuudus. Uute kaevanduste kasutusele võtmine ja põlevkivitöötlemisettevõtete rajamine vajab oskustööjõudu, mida Ida-Virumaalt on keeruline leida. Eestlased on kaevandustes töötamise vastu negatiivselt häälestatud – kaevandused on „venestunud”. Noorte hulgas ei ole põlevkivierialad populaarsed. Ka venekeelsed noored, kelle isad-vanaisad kaevandustes töötasid, ei jätkka kaevuridünastiat, vaid soovivad parema palga ja töötingimustega tööd leida. Ka üldine füüsiline töökeskkond kaevandustes ei ole meelitav (niiskus, tõmbetuul, temperatuur alla 10°C). Kaevurite palk jääb Eesti keskmise palga tasemele.

Samas väljendavad vastajad hirmu võõrtööjõu sissetoomise suhtes, sest eeldatavasti hakatakse tööjõudu sisse tooma kas Venemaalt või mujalt SRÜ riikidest, mis võib Ida-Virumaal vähemuses oleva eestlaskonna turvalisust oluliselt vähendada.

Tsitaat intervjuust: „*Me tekitame sellega endale täiesti vastutamatult probleeme olukorras, kus me alles 20 aastat tagasi saime sellest migratsioonipumbast lahti ja nüüd me hakkame seda taas looma. See on oht nii eesti keelele kui kultuurile.*”

Kuidas tuleks lähitulevikus Eestis energiaprobleeme lahendada - millised oleksid alternatiivsed energiaressursid, mille kasutusele võtmisega ei tohiks enam viivitada?

Ettepanekuid oli vastajate hinnangutes rohkesti. Lahendus saab ilmselt olla kombineeritud - võttes suuna põlevkivienergiaks muundamise järk-järgulise vähendamise poole, ehitada lokaalseid gaasi-, puidu- ja turbaküttel tegutsevaid elektri ja soojuse koostootmisjaamu; ühineda Ignalina uue tuumajaama projektiga; suurendada oluliselt tuuleenergia osa, kasutada biokütuse kaasaegseid tehnoloogiaid. Tingimata tuleb vähendada elukondlikku ja tööstuslikku energiakulu, mõlemad on märkimisväärselt suuremad kui Euroopa arenenud riikides.

Tsitaat intervjuust: „*Alternatiiv – roheline energia programm, mis võiks kujuneda Eesti oma Nokiaks. Toetan ka tuumaenergiat. Aga meil on ju ka Soome näide, kus saaksime Soomelt õppida. Soomel on vastav kogemus olema ja ega see ei tulnud neil kergesti. Rohelist energiat täna naeruvääristatakse. Me peaksime kaaluma kõiki alternatiivseid variante.*”

Räägitakse, et põlevkivi on rahvuslik ressurss, mille kaevandamise suurendamine tagab meile poliitilise ja majandusliku sõltumatuse? Mida Teie sellest arvate?

Intervjueeritavate arvates aitaks tagada poliitilist sõltumatust energiatootmise hajutamine üle Eesti ja ühinemine Põhjamaade ning Euroopa elektrivõrkudega. Põlevkivikaevandamise ja –õlitootmise suurendamine tekitab pigem sisepoliitilisi probleeme, sest sellega kaasnevad keskkonnaprobleemid toovad kaasa CO2 saastetasude tõenäolise kasvu, vaevalt tagab see Eestile majandusliku sõltumatuse.

Tsitaat intervjuust: „*Lühikeses perspektiivis võib see nii tunduda, kuid pikemas perspektiivis saavad põlevkivivarud rutem otsa ja Eesti sõltub sissetoodavast energiast rohkem kui kunagi varem. Praeguse seisuga hakatakse põlevkivitoodangut müüma välismaale ja kasum läheb omanike kitsale ringile. Küsimus: kust tuleb niimoodi rahvuslik rikkus? Pealegi, kestvad probleemid algavad siis, kui kaevandustegevus läbi saab ja nendega ei tule omavalitsused ise toime. Probleemideks saavad joogivesi, kaevandustes töötanud inimeste tööhõive ja integreerimine, maade vajumine.*”

Põlevkivi kaevealade laiendamine – kuidas sellesse suhtute?

Enamik intervjueeritavaid ei toeta põlevkivi kaevealade laiendamist, sest see vähendab otseselt nende heaolu ning kahjustab (pärsib) Lääne- ja Ida-Virumaa valdade jätkusuutlikku arengut. Põlevkivi kaevandamise suurendamine peaks toimuma ainult elektrienergia tootmise eesmärgil. Põlevkiviõli tootmist, mida valdavalt peetakse ülisuurt kasumit taotlevaks ärihuviks, taunib enamik intervjueeritavaid, eriti kohalikud elanikud, kes protesteerivad põlevkivi ümbertöötamisest põhjustatud keskkonnasaaste vastu. .

Tsitaat intervjuust: „*Põlevkivi kaevandamine elektri tootmiseks ja põlevkivikeemiatööstus on toimunud sõjajärgsel ajal Ida-Viru elanikkonna, peamiselt maaelanikkonna ja seega kohalike eestlaste loodusliku, sotsiaalse ja majanduskeskkonna halvenemise ja maakonnast väljatõrjumise hinnaga.*”

Tsitaat intervjuust: „*Elanikud suhtuvad kaevanduste laiendamisse negatiivselt. Sest meil (Ida-Virumaal) on aastatepikkune kogemus sellest, mida need kaevandused endaga kaasa toovad ja kuidas see meie elule mõju avaldab. Keegi ei taha et asjad samamoodi hullemaks lähevad. Kuskile peab ju jääma puhta loodusega nurgake, kus veel inimese moodi elada saab.*”